

הנידונים לחופש ותפיסת האמת של סארטר

מכתב גלוי לעורך גילוי דעת מאת יהושפט גבעון

במסגרת מחקר שאני עורך על תרבות הכתיבה האקדמית בחינוך בכלל ובתחום הטכנולוגיה בחינוך בפרט אני משתדל לסקור ביסודיות את הרגלי השיח האקדמי, כפי שהם מיוצגים בפועל בטקסטים שיוצאים לאור בכתבי עת אקדמיים לחינוך, בארץ ובחו"ל. כתב העת גילוי דעת הוא אחד מהם.

בגיליון 11 זכיתי לקרוא בעניין רב את המאמר: "הנידונים לחופש: על הכרחיותה של אוטונומיה למורים" (שורץ-פרנקו, 2017). המאמר הרהוט עורר את התעניינותי גם בשל רעיון ישן שלי לנסות למצוא סדק בחומת ההתנגדות לאוטונומיה של המורים בתחום הטכנולוגיה בחינוך. קיוויתי למצוא במאמר נקודת אחיזה שתקבל על דעתם של אנשי החינוך לקבל אחריות על הכלים הדיגיטליים בחינוך, דהיינו, התוכנות שהם ותלמידיהם משתמשים בהן במסגרות ההוראה והלמידה. אוטונומיה זו מחייבת את העמקת ההכשרה של המורים, כך שיוכלו לקבוע בעצמם את בחירת התוכנות של הכלים הדיגיטליים המתאימים להוראת התכנים שבתחום אחריותם ואת בחירת השימוש בכלים אלו על סמך הבנה מעמיקה של פעולתם, ולא מתוך כניעה ללחצי השיווק של היצרנים. אני עדיין מקווה למצוא נקודה כזאת.

ואולם הסיבה לכתיבת מכתב זה היא לא זו, אלא טענתה של מחברת המאמר: "כפי שראינו, מושג החירות של סארטר נשען על תשתית פילוסופית של הכרה בסובייקטיביות התודעה האנושית ושל ביטול האפשרות לאמת אובייקטיבית או לערכים מוחלטים". חיפשתי ולא מצאתי היכן במאמרה של אורית שורץ-פרנקו ראינו שסארטר נסמך על "ביטול האפשרות לאמת אובייקטיבית או לערכים מוחלטים". כדי להבין כמה מדובר, חיפשתי את הנוסח הכתוב של הרצאתו של סארטר אקזיסטנציאליזם הוא הומניזם בתרגום לאנגלית (Sartre, [1946] 1956) ומצאתי בו את הדברים הבאים (התרגום שלי): "לפני שיכולה להתקיים אמת כלשהי, חייבת להיות אמת מוחלטת, ויש אמת כזאת שהיא פשוטה, מושגת בקלות

ובטווח ההשגה של כל אחד; היא מורכבת מהתחושה המיידית של כל אחד, של עצמיותו" (שם, עמ' 9). סארטר המשיך והסביר, שכל אמת יחסית והסתברותית איננה יכולה להחזיק מעמד ללא קשר אל אמת מוחלטת. הוא אפילו טען במפורש: "מה שנמצא בלב ליבו ומרכזו של האקזיסטנציאליזם הוא האופי המוחלט של המחויבות החופשית" (שם).

אינני יכול להסביר את התעלמותה של המחברת מהרעיון החד-משמעי של סארטר, הנשען במפורש על הכרה באמת מוחלטת של הסובייקטיביות של התודעה האנושית ועל תפקידה בביסוס ידע, כגון הידע המדעי. לעומת זאת, מוכרת לי היטב הסלידה מכל אמת מוחלטת שמפגינים אנשי חינוך, אפילו במחיר של תיאור לא מדויק של תכנים ידועים מתחומי דעת כגון לוגיקה, מתמטיקה ומדעי הטבע, הזרים לתחום החינוך. לדוגמה, שלמה בק (2016) מציג לוגיקה ומתמטיקה בדרכים פגומות כדי לחשוף את הרוע הטמון בפיזיקה המודרנית, ויצחק עזוז (2017) מציג כך את הלוגיקה, המתמטיקה והפיזיקה ומשתמש בציטוטים לא מדויקים כדי לשכנע אותנו שהמדע הפך לדת של משחקי מזל.

עליי לציין שהקשר שבין העולם הסובייקטיבי והאמת המדעית כבר נדון על ידי ברטראנד ראסל. בספרו הידיעה האנושית (Russell, 1948) הקדיש ראסל פרק שלם כדי לבסס שלוש טענות מאתגרות על השיטה המדעית ועל הקשר שלה לאמת הסובייקטיבית, ומהן עולה כי מדע הפיזיקה הוא מבנה הבנוי על יסודות סובייקטיביים של תצפיות חושיות אישיות של החוקרים. בדיוק כפי שטען סארטר:

1. הידיעה שלנו על העולם הפיזיקלי, קרי, העולם של "הטחב, של הפטריות ושל הכרובית" כלשונו של סארטר (Sartre, 1946 [1956], p. 3), היא קונסטרוקציה בין-אישית וסיסטמטית הבנויה מידיעות סובייקטיביות הנוגעות לנתונים סובייקטיביים.

2. ניתן לנהל מחקר בעל תוקף דומה לזה של מדעי הטבע גם על התודעה האנושית, למרות הסובייקטיביות של נתונה. על הפסיכולוגיה להתמקד במחקר הזה ולא לסטות לחקירת תופעות שמחוץ לתודעה הסובייקטיבית (כגון תופעות המתגלות כמוה ובהתנהגות, השייכות לפיזיולוגיה ולביולוגיה).

3. שיטות המחקר המדעי של עולם החומר (למשל הפיזיקה) אינן אלא נגזרות של תופעות של הפסיכולוגיה של התודעה הסובייקטיבית, ואפשר ליישמן גם במחקר על נתוני התפיסה הסובייקטיבית.

למותר לציין שאיש לא שם לב גם לטיעונו אלה. חוקרי הפסיכולוגיה לא נענו לאתגר שהציב בפניהם ראסל, והם ממשיכים להפיץ ברבים את תפיסת הדטרמיניזם ההתנהגותי שסארטר ביקר אותה והגדיר אותה כפחדנות. תפיסתו של סארטר, כמו תפיסתו של ראסל, מעמידה את העולם הסובייקטיבי במרכז האמת המוכרת לנו. האוטונומיה המחויבת על פי סארטר כהומניזם חלה אפוא גם על תפיסת הידע המדעי ויישומיו, קרי הטכנולוגיה. צר לי על ההחמצה של אורית שורץ-פרנקו לראות את תפיסתו של סארטר לפי דבריו, כמות שהיא, ועל החמצת מערכות החינוך בביסוס האוטונומיה של המורים בתחום הלוהט ביותר בתרבותנו, הלא הוא תחום הטכנולוגיה.

מקורות

בק, שלמה (2016). השלישי בידע ובחינוך: מסע בעקבות הגותו של מישל סר, פרק 5, בתוך שלמה בק (עורך), *מידע ידע ודעת: הדנ"א של החינוך* (עמ' 279-324). תל אביב: מכון מופ"ת.

עוזו, יצחק (2017). *התפתחות המחשבה המערבית שמסתירים מאתנו: המדע כדת של משחקי מזל*. תל אביב: סטימצקי.

שורץ-פרנקו, אורית (2017). הנידונים לחופש: על הכרחיותה של אוטונומיה למורים. *גילוי דעת*, 11, 15-41.

Sartre, Jean-Paul ([1946]1956). *Existentialism is humanism*. Retrieved from: www.mrsmoser.com/uploads/8/5/0/1/8501319/english_11_ib_-_no_exit_-_existentialism_is_a_humanism_-_sartre.pdf

Russell, Bertrand (1956). *Human knowledge: Its scope and limits*. London: G. Allen and Unwin.

